Indian Streams Research Journal
International Recognized Multidisciplinary Research Journal
ISSN No : 2230-7850 Impact Factor : 3.1560 (UIF) [Yr. 2014]

ISSN 2230-7850 **Impact Factor :** 3.1560 (UIF) **Volume** - 5 | **Issue** - 12 | **Jan** - 2016

बी. एड्. प्रशिक्षणार्थींच्या मध्ये 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपरमधून विकसित होणाऱ्या विविध संकल्पनांचा अभ्यास

प्राचार्या डॉ. पांढरे व्ही. डी.
उमा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पंढरपूर.

१. प्रस्तावना :-

शालेय अभ्यासक्रमांमध्ये कालानुरुप विविध ध्येय उद्दिष्टे धोरणाची अंमलबजावणी केली जाते. त्यामध्ये मूल्यांची रुजवणूक, दहा □ाभाभूत घटकांचा समावेश ही महत्त्वपूर्ण बदल १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणांनुरुप करण्यात आली. त्यानुसार शालेय पाठ्यपुस्तकांची □रण्यात आली. मूल्य आणि गाभाभूत घटकांमध्ये 'स्त्री-पुरुष समानता' हा घटक अंतर्भूत करण्यात आला असून त्यासाठी पाठ्यपुस्तक निर्मितीत अध्यापनात विविध अध्ययन अनुभव देण्यात आले. प्राथमिक स्तरापासून प्रयत्न सुरु असूनही आजही स्त्री-पुरुष विषमता दरी कमी झालेला दिसून येत नाही. आज उच्च शिक्षणात ही ह्याविषयी प्रयत्न केले जात आहेत. त्याचाच एक भाग म्हणून बी.एड्. पुर्नरचित (२०१५) अभ्यासक्रमात 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपरची रचना केलेली आहे. ह्या पेपरच्या समाविष्ट करण्यामागील उद्देश्य म्हणजे विविध संकल्पनांचा योग्य आणि आवश्यक तो अर्थ समजून सांगणे तसेच विविध उपक्रमांतून त्याची रुजवणूक करणे जेणेकरुन ह्या संकल्पनाचा वापर करुन भावी शिक्षक विद्यार्थ्यांना योग्य घटकांची रुजवणूक करतील आणि स्त्री-पुरुष समा-नतेचा समाजनिर्मित करण्यात सहभागी होतील. हा दृष्टिकोन समोर ठेवला आहे. ह्यामध्ये विविध संकल्पना, भारतातील ऐतिहासिक पार्श्वभूमी, लिंग समानता विषयक शाळेची भूमि□ा, महिला स□मी□र□ विषय□ दृष्टिकोन इ. उद्दिष्टांचा समावेश केला गेला आहे.

बी.एड्. प्रशिक्षणार्थी बी.एड्. ला प्रवेशित होताना तो पदवधीर असतो. त्याच्यामध्ये स्त्री-पुरुष समानतेविषयी पदवीपर्यंत निश्चित संकल्पना कोणत्या विकसित झाल्या आहेत याचा शोध घेवून सदर पेपरमधील संकल्पनांची रुजवणूक केली आहे. त्यामधील झालेला बदल प्रस्तुत लघुसंशोधनाव्दारे अभ्यासणे संशोधकास महत्त्वपूर्ण वाटते.

लिंग, शाळा व समाज पेपरमधील विविध :-

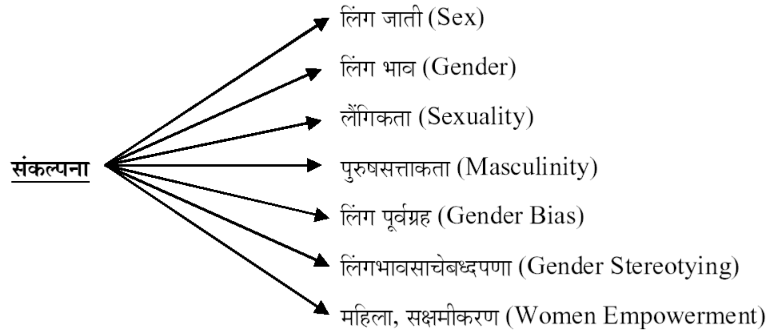

- **लिंग जाती (Sex) :-** "व्यक्तीच्या जैविक लिंगजातीनुसार त्याच्या असलेल्या सांस्कृतिक वातावरणातील अभिवृत्ती, भावना आणि सांस्कृतिक अपेक्षेप्रमाणे वर्तन."
- **लैंगिकता (Sexulity) :-** "लैंगिक ओळख, आकर्ष आणि अनुभव."
- **पुरुषसत्ताकता (Masculinity) :-** "स्त्री आणि पुरुष हा भेद लक्षात घेवून आपण स्त्रीपेक्षा श्रेष्ठ आहे अशी मत प्रणाली."
- **लिं□ पुर्व□ह (Gender Bias) :-** स्त्री उपभोग्य वस्तू, आज्ञाधार□, परावलंबी अशी भावना.
- **लिंगभाव साचेबध्दपणा (Gender Streotying) :-** 'स्त्री-पुरुष, घटकांबद्दल परंपरागत घडलेली मत प्रणाली.'
- **महिला स□मी□र□ (Women Empowerment) :-** 'महिला हक्क, कायदे तसेच विविध कार्याबद्दल जाणीव-जागृती.'

२. संशोधनाची गरज व महत्त्व :-

१) 'लिंग, शाळा व समाज' पेपरमधील विविध संकल्पनाची ओळख.

२) विविध संकल्पना दृढ करण्यासाठी.

३) समाजास स्त्री-पुरुष समानता प्रदान करण्यासाठी.

४) बी.एड्. प्रशिक्षणार्थीमध्ये पाठ्यपुस्तकातील आशयातून विविध संकल्पनाचा विकसित करण्यासाठी.

३. संशोधनाची उद्दिष्टये :-

१) बी.एड्. प्रशिक्षणार्थीमध्ये 'लिंग, शाळा व समाज' पेपरमधील विविध संकल्पनांच्या ज्ञानाविषयी/आकलनाविषयी च्या परिणामकारकतेचा अभ्यास करणे.

२) बी.एड्. प्रशिक्षणार्थीसाठी 'लिंग, शाळा व समाज ह्या पेपरमधील विविध संकल्पनांच्या ज्ञान व आकलनाविषयी राबविलेल्या □ार्यपध्दतीच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास करणे.

३) बी.एड्. प्रशिक्षणार्थीसाठी 'लिंग, शाळा व समाज' ज्ञान व आकलन तसेच राबविलेल्या कार्यपध्दतीच्या परिणामकारकतेचा तुलनात्मक अभ्यास कर□.

४. शू-य परि□ल्प-ा :-

लिंग, शाळा व समाज पेपरमधील संकल्पनांची ओळख, ज्ञान, आकलन आणि राबविलेल्या कार्यपध्दती यामध्ये सार्थकतापूर्ण फरक नाही.

५. संशोधनाची व्याप्ती :-

बी.एड्. प्रशिक्षण घेणारे ४० प्रशिक्षणार्थीचा समावेश सदर संशोधनात करण्यात आला आहे.

६. संशोधनाची मर्यादा :-

१) प्रस्तुत संशोधन हे बी.एड्. प्रशिक्षण घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थी पुरतेच मर्यादित आहे.

२) प्रस्तुत संशोधन हे उमा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पंढरपूर मधील बी.एड्. प्रशिक्षणार्थीपुरते मर्यादित आहे.

३) प्रस्तुत संशोधन हे 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपरमधील संकल्पनापुरतेच मर्यादित आहे.

७. संशोधन पध्दती व न्यादर्श :-

संशोधन पध्दती :- प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक संशोधन पध्दतीचा वापर केला आहे.
-यादर्श :- संशोधकाने प्रस्तुत संशोधनासाठी ४० विद्यार्थी गटाची निवड केली आहे.

८. संशोधन कार्यपध्दती :-

सदर संशोधनासाठी प्रथम ४० प्रशिक्षणार्थींना विविध संकल्पनांच्या ओळखसंबंधी पूर्वचाचणी घेण्यात आली ही चाचणी त्यांच्या आजपर्यंतच्या शैक्षणिक, सामाजिक अनुभवावरुन घेण्यात आली. त्यानंतर त्यांना विविध संकल्पनांचा परिचय, उदाहरणे इ. विषयी चर्चात्मक व्याख्यान देण्यात आले. तसेच एका शालेय पाठ्यपुस्तकांचे वरील संकल्पनासंबंधी चिकित्सक परीक्षण कर□यास सांगितले. त्यानंतर त्यांची उत्तर चाचणी घेण्यात आली.

९. संकलित माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन :-

पूर्व चाचणी आणि उत्तर चाचणीचे गुण संकलित करुन गुणदानाचे मध्यमान, प्रमाण विचलन व 't' परीक्षि□ा यांच्या साहाय्याने विश्लेषण करुन अर्थनिर्वचन करण्यात आले. त्यानुसार परिकल्पनाचा पडताळा करण्यात आला. तसेच निष्कर्ष व शिफारशी मांडण्यात आल्या.

१०. □टाच्या पूर्व चाचणी आणि उत्तर चाचणीच्या प्राप्तांकाच्या फरकाचे मध्यमान, प्रमाण विचलन आणि 't' परी□□ा दर्शवि□ारे □ोष्टक :-

चाचणी	एकूण विद्यार्थी संख्या	मध्यमा-न	प्रमाण विचलन	't' मूल्य	सार्थकता स्तर
पूर्व चाचणी	४०	२६.५२	३.०१	११.८७	०.०५
उत्तर चाचणी	४०	३२.५५	१.३१		

वरील कोष्टकावरुन असे दिसून येते की, प्राप्त 't' हे ०.०५ सार्थकता स्तरांपेक्षा अधिक आहे. त्यामुळे शुन्य परिकल्पनेचा त्याग केला. यावरुन असे स्पष्ट होते की, 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपरची बी.एड्. अभ्यासक्रमात आवश्यकता असून त्यामधू-न विविध सं□ल्प-ना विकसित होण्यास मदत होते आणि स्त्री-पुरुष समानता दृष्टिकोन विकसित होण्यास मदत होते. बी.एड्. प्रशिक्षणार्थी समानतेचा दृष्टिकोन पुढे भावी काळात शाळेतील समानतेचा विद्यार्थ्यांमध्ये चांगल्या प्रकारे विकसित करतील, रुजवतील.

११. ि-ष□र्ष :-

१) विविध सामाजिक संकल्पनाचा शास्त्रशुध्द अर्थ 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपर मधून विकसित होतो.
२) 'स्त्री-पुरुष समानता' हा दृष्टिकोन अभ्यासपूर्ण विकसित होतो.
३) बी.एड्. प्रशिक्षणार्थींना सामाजिक विकासाची योग्य दिशा प्राप्त होते.
४) राष्ट्रविकासास ह्या संकल्पना विकसनाचा मोठा हातभार लागेल.

१२. शिफारशी :-

१) 'लिंग, शाळा व समाज' ह्या पेपरमधील संकल्पनाचा विकास □टुंबापासून होणे आवश्यक आहे.
२) शालेय स्तरापासून ह्या संकल्पनाची शास्त्रशुध्द माहिती ज्ञान प्राप्त व्हावे.
३) ह्या संकल्पनाचे ज्ञान आणि सामाजिक परिस्थिती यामध्ये समानता असणे अपेक्षित आहे.

संदर्भ □ंथ सूची :-

१) घरपणकर हिंदूरावत 'लिंग, विद्यालय एवं समाज' विनय प्रकाश्चान, कानपुर
२) मरजे, पवार (२०१६) लिंगभाव, शाळा व समाज, प्रशांत पब्लिकेशन.

३) Best, Khan (२००५) Research Methodology, Delhi - Rexentice Publication.